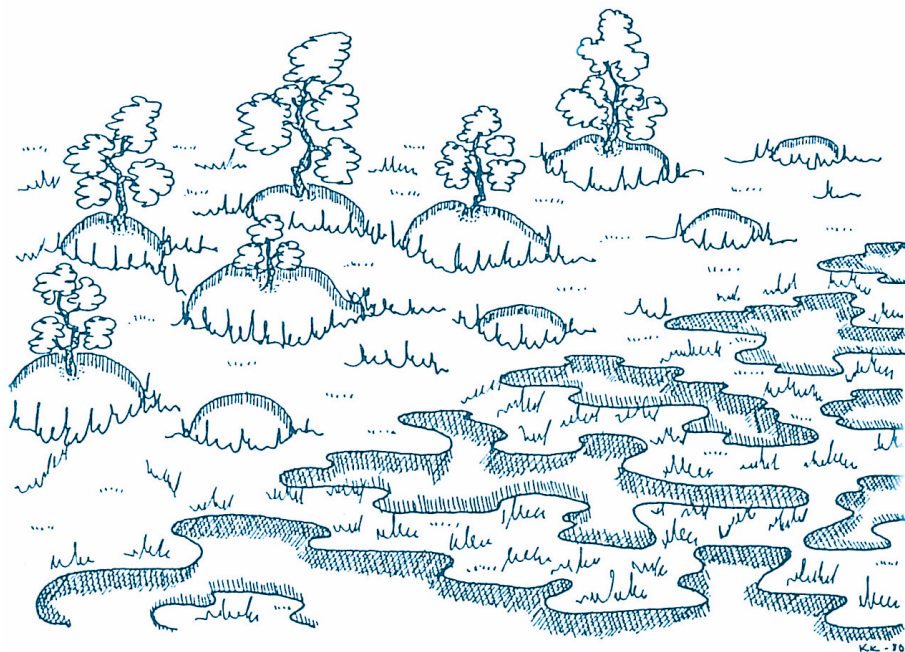

RYTISUON LUONTOPOLKU

Oulangan kansallispuisto

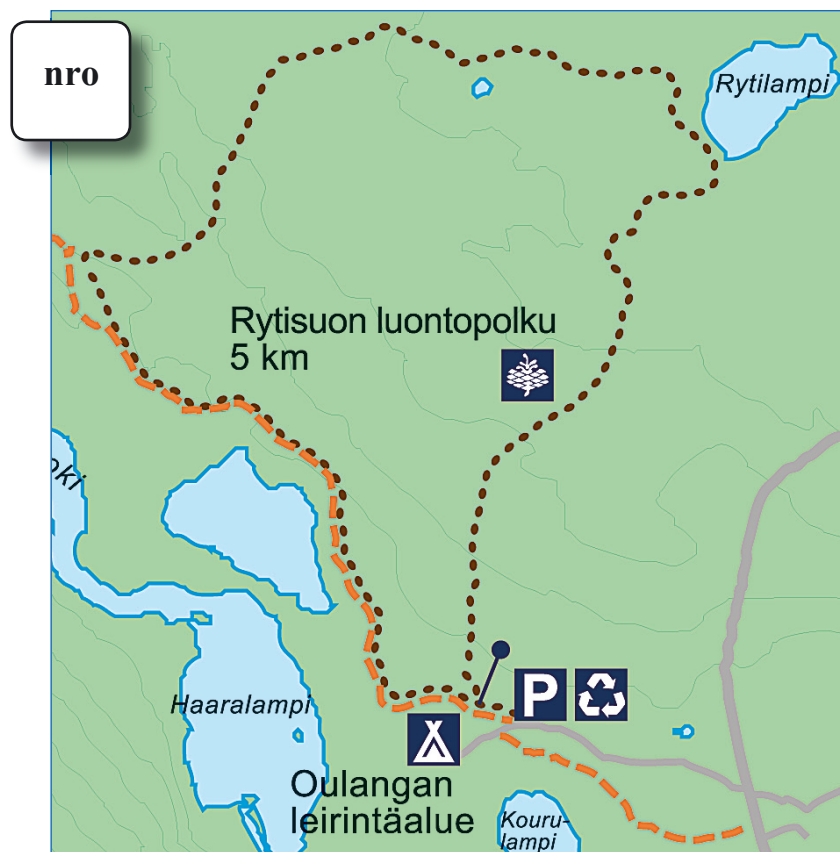

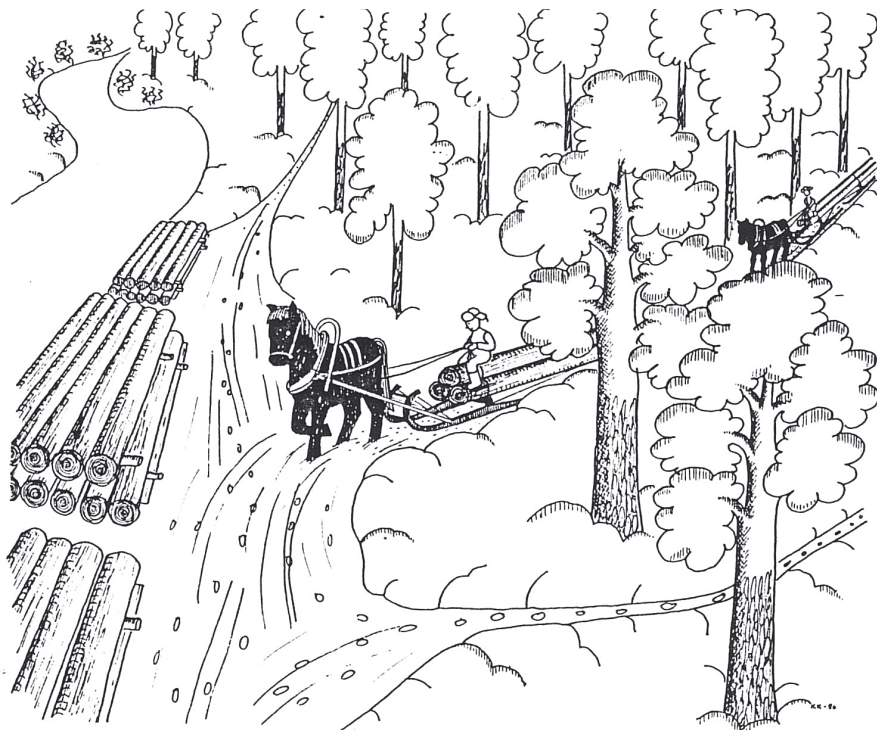
Tämä vihkonen on tarkoitettu Oulangan kansallispuiston Rytisuon luontopolun kulkijoille. Se sisältää polun kohdeopasteiden tekstit ja kuvat. Säilytä vihkonen, niin voit kerrata kotona luontopolulla oppimasi asiat.

Rytisuon luontopolulla tutustut Oulangan kansallispuiston historiaan, vanhoihin maankäyttötapoihin sekä alueen luontoon, eläimiin ja kasveihin.

RYTISUON LUONTOPOLKU

Rytisuon luontopolku on 5 km pitkä. Reitin voi kulkea kuivalla säällä lenkkitosuilla tai vaelluskengillä, sadesäällä tarvitset kumisaappaat. Polku on merkitty maastoon käpymerkeillä ja puisilla viitoilla. Reitin varrella on numerotauluja, joihin vihkon opastusaineisto viittaa.

Metsätalous

Oulangan kansallispuiston alueella suoritettiin runsaasti hakkuita 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tältä paikalta Puukkorinteestä kaadettiin tukkipuita vuosina 1910-1915. Talvisten hakkuiden jäljiltä metsässä näkee edelleen korkeita sammuksenpeittämiä kantoja.

Metsäpalot

Metsäpalot kuuluivat luonnonmetsien kehitykseen. Oulankajoen itärannalla riehui viimeisin metsäpalo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Muistona metsäpaloista ovat puiden tyvien palokorot, mustuneet kannot ja maaperän hiilikerrokset. Näitä palojen jälkiä on nähtävissä myös metsissä luontopolun varrella.

PÖKKELÖPESIJÄT JA LUONNONTILAINEN METSÄ

Luonnontilaiset metsät tarjoavat kolopesijöille runsaasti elinmahdollisuuksia. Käpytikka (1) (*Dendrocopos major*), muiden tikkojen lailla, pystyy hakkaamaan kolon kovaankin puuhun. Hömötiaisen (2) (*Parus montanus*) kaiverrusteho riittää vain lahon pöckelön kovertamiseen puuainesta nyppimällä. Silti se kaivertaa joka vuosi itselleen uuden pesäkolon. Vanhoista tikan kaivertamista koloista kilpailevat mm. varpuspöllö (3) (*Claucidium passerinum*), kirjosiippo (*Ficedula hypoleuca*), leppälintu (*Phoenicurus phoenicurus*) ja liito-orava (*Pteromys volans*).

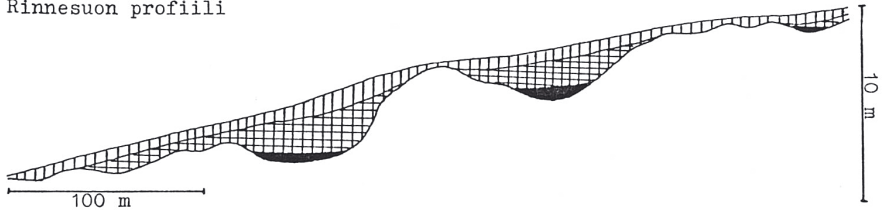
Ympärillä oleva metsä on saanut olla rauhassa yli 70 vuotta. Metsässä näkyy piirteitä luonnontilaisuudesta. Puusto on eri-ikäisrakenteista: sekaisin on taimia, keski-ikäisiä ja vanhoja puita sekä kuolleita ja eriasteisesti lahonneita puita. Metsässä on useita eri puulajeja, myös lehtipuita.

RINNESOISTUMA

3

Rinnesuon profiili

saraturve

ruskosammalturve

muta, lieju

Yläpuolella olevalta Puukkosuolta valuu ravinteikkaita vesiä alas rinnettä myöten. Veden kulku-uoma, noro, erottuu ympäristöstään rehevän kasvillisuuden perusteella.

Soistumassa erottuvat selvästi suon pinnan pienmuodot; mättäät, painanteet ja välipinnat. Pienmuotojen erilaiset kosteusolot vaikuttavat niiden kasvillisuuteen. Mättäät ovat korkeammalla maanpinnasta ja niillä kasvaa kuivempiin oloihin sopeutuneita kasveja ja kookkai-takin puita. Painanteissa on pysyvästi kosteampaa, joten niissä selviävät vain märempiin olosuhteisiin sopeutuneet lajit. Välipinnoilla kosteus vaihtelee ja lajistokin on sopeutunut jatkuvasti muuttuviin olosuhteisiin.

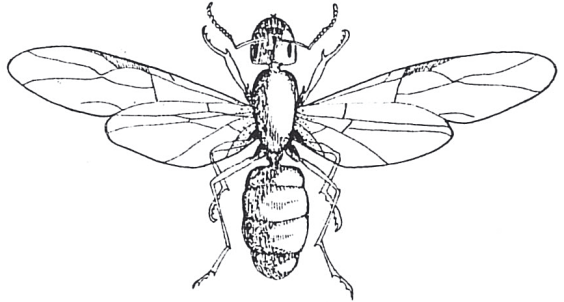
Salama sytyttää kuivan männikön herkemmin kuin varjoisan kuusikon. Vanhaa hongikkoa maatuli ei pysty suurestikaan turmelemaan, vaikka nuoleskeleekin ahnaasti puiden paksukaarnaisia tyviä. Syvälle ulottuvat juuretkaan eivät vahingoitu. Jos tuli pääsee kiipeämään latvustoon, se leviää nopeasti latvapalona puusta toiseen polttaen varsinkin nuoren männikön kokonaan. Voimakkaassakin palossa säästyy isoja mäntyjä siementämään uutta taimikkoa.

Metsässä ylispuina seisovat suuret männyt ovat selvinneet sekä metsäpaloista että hakkuista. Metsäpaloissa niitä suojaasi paksu kilpikaarnakerros, hakkuissa ne eivät kelvanneet tukkipuiksi rungon vian tai oksien runsauden vuoksi.

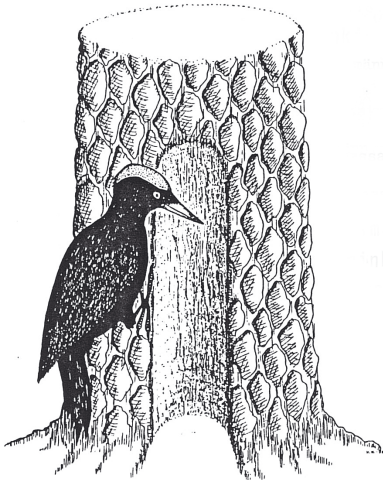
Tiheä männikkö on suotuisan kasvukesän seurausta. Männyntaimien vuosikasvaimet ovat hirville mieluista ravintoa, joten hirvet saattavat asettua pitkiksi ajoiksi asustelemaan taimikoiden läheisyyteen ja saavat talousmetsissä aikaan suurta vahinkoa.

Edessä olevaan suureen puuhun iski salama kesällä 2003. Puuta olivat vaivanneet jo vuosikaudet hevosmuurahaiset, jotka heikensivät puun rakennetta syödessään pesäkäytäviään sen kaarnan alle.

Aitohevosmuurahaisten (*Camponotus herculeanus*) pesä sijaitsee sydänpuussa ja se laajenee vuosi vuodelta ylöspäin, jopa 10 metrin korkeuteen asti. Puut, joihin hevosmuurahainen on tehnyt pesänsä, ovat alttiita myrskytuhoille.

hevosmuurahainen (naaras)

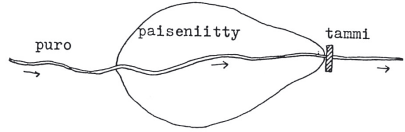

Hevosmuurahaiset houkuttelevat paikalle palokärjen (*Dryocopus martius*), suurimman tikkamme. Sysimusta punalakkinen tikkojen jättiläinen herkkutelee hevosmuurahaisilla. Muurahaisen asuminen puissa paljastuukin usein juuri palokärjen hakkuukoloista puun tyvellä.

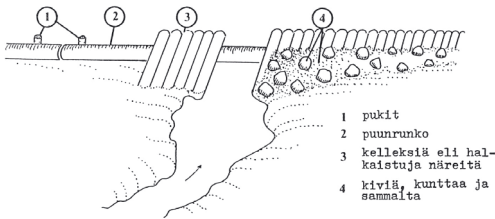
6

PAISENIITTY JA NIITTYTAMMI

Sana paise tarkoittaa patoamalla (tammeamalla) aikaansaattua tulvavettä niityllä. Sana esiintyykin melko yleisenä kuusamalaisessa paikannimistössä.

Edessä aukeava Rytipuron paiseeniitty edustaa Kuusamolle aikoinaan tyypillistä niittytalouden muotoa. Paiseeniityn paikalla on alun perin ollut suo, jonka läpi on virrannut puro. Paikka oli otollinen niityn perustamista varten. Puro padottiin tammella niityn raivauksen yhteydessä 1880-luvun paikkeilla.

- 1 pukit
- 2 puunrunko
- 3 kelleksiä eli halkaituja näreitä
- 4 kiviä, kunntaa ja samalta

Pato suljettiin touko-kesäkuussa, jolloin purossa virtaava vesi nousi suolle. Pato-vesi edisti saran kasvua ja tuhosi sammalkasvillisuutta. Sara on heinämäinen kasvi, jota käytettiin karjan rehuna.

Tammi avattiin heinä-elokuun vaihteessa ennen niittoa. Tällaista suoniityn hoitoa sanotaan paisuttamiseksi eli tammeamiseksi. Rytipuron paiseeniittyä tammettiin joka toinen vuosi.

Tämä paiseeniitty, kuten muutkin luontopolun varrella olevat kaukonautintaniityt, on kuulunut Kallunkijärven rannalla sijaitsevien tilojen heinämaihin. Niittoa jatkettiin 1940-1950 -lukujen vaihteeseen, jolloin siirryttiin rehun peltoviljelyyn. Paikalla oleva tammi, samoin kuin muutkin polun varrella olevat kansantieteelliset rakennelmat, tehtiin Maailman Luonnon Säätiön talkooleirillä elokuussa 1979.

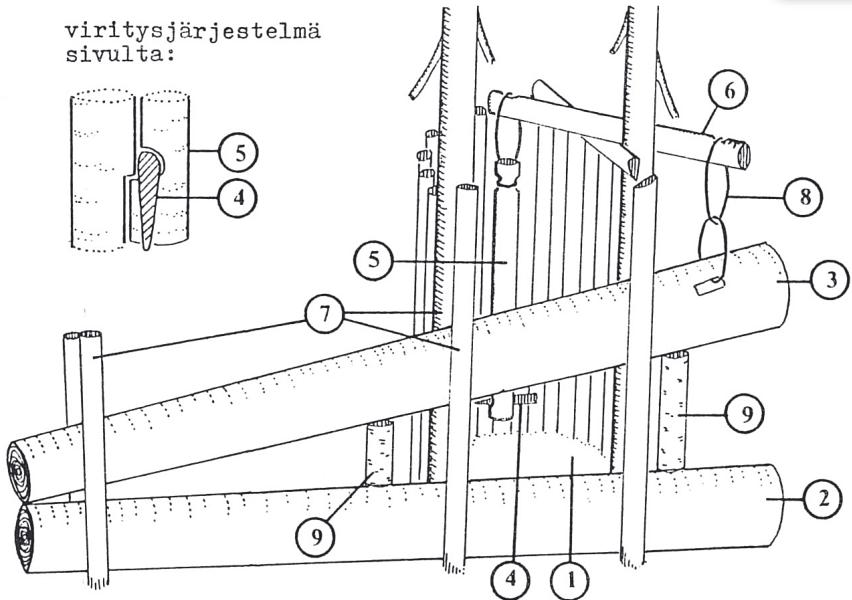

VANHA KARHUNLOUKKU

7

viritysjärjestelmä
sivulta:

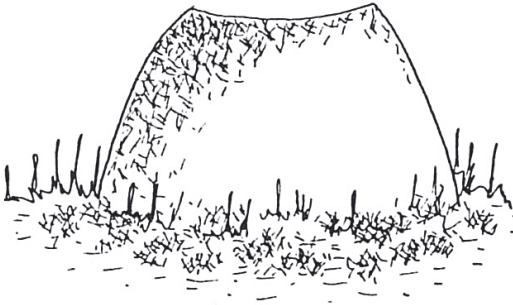

- 1 täkykarsina eli kehä
- 2 aluspuu
- 3 niskahirsi
- 4 täkypuu (syötti = täky)
- 5 kirppa

- 6 kirppatanko eli keinu-
vipu
- 7 korvakot
- 8 vitsakset
- 9 tuet, jotka estävät
laukaisemisen vahin-
gossa

Puinen loukku oli tavallisin sulan ajan karhunpyydys. Tämä karhunloukku rakennettiin heti sotavuosien jälkeen. Syöttinä käytettiin hevosen raatoa. Loukku oli viritettynä muutaman kesän, mutta yhtään karhua sillä ei onnistuttu pyydystämään.

Karhunloukun toimintatapa on seuraava: karhu tavoittelee täkypuuhun kiinnitettyä syöttiä. Herkkä viritysjärjestelmä laukeaa ja raskas niskahirsi putoaa karhun päälle. Enää loukku ei voi lauetta, sillä niskahirsi on lukittu pysyvästi yläasentoon.

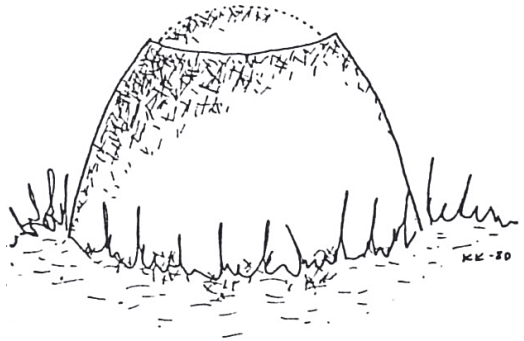
karhun hajottama muurahaispesä

Muurahaispesät joutuvat näillä seuduilla karhun keväisen ruuansisintän kohteeksi. Hakissaan muurahaisen toukkia ja koteloita karhu pyyhkäisee tassuillaan pesän koko yläosan pois. Keon asukkaat korjaavat aiheutetut vahingot kuitenkin nopeasti.

Muurahaispesien avulla voidaan määrittää ilmansuuntia. Avaimella tai puoliavoimella paikalla muurahaispesän eteläpuoleinen laita on loiva ja pohjoinen, varjonpuoli jyrkkä. Tällä tavoin muurahaiset hyödyntävät aurinko- lämpövaikutuksen energiataloudessaan.

Kekomuurahaisten (*Formica rufa*) rakentamat pesät ovat tuttuja kaikille luonnossa liikkujille. Kumpumainen pesä koostuu tikuista ja oksankappaleista, joiden päälle on kasattu paksu havunneulas-kerros.

Suurimmat muurahaispesät voivat olla jopa kaksi metriä korkeita ja ne voivat ulottua maan alle metrin syvyyteen. Pesän sisätiloissa on käytäviä, jotka yhdistävät toisiinsa erilaisia tiloja kuten varastoja ja lastenhuoneita. Pesässä voi asustella useita kymmeniä tuhansia muurahaisia.

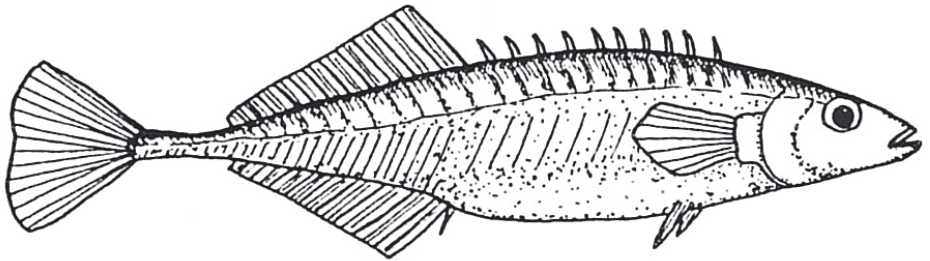

yli vuoden vanha karhun hajottama muurahaispesä

RYTILAMMEN MAAILMAN SUURIMMAT KYMMENPIIKIT

9

Rytilampi on kirkasvetinen emäksinen lampi, jonka vesikasvillisuus on niukka ja tuottavuus vähäinen. Lampi on köyhä myös eläimistöltään, sen ainoa kalalaji on pienikokoinen (4 – 6 cm) kymmenpiikki (*Pungitus pungitus*).

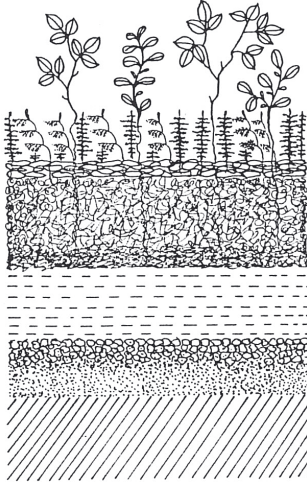

Köyhä eliöstö selittyy osin Rytilammen eristäytyneisyydellä. Eriytymisen Oulankajoesta tapahtui jo 9000 vuotta sitten. Lammen ainoa yhteys Oulankajokeen on kapea laskupuro, jossa on putous (Rytiköngäs). Kalat eivät pysty nousemaan joesta lampeen putouksen yli. Eristykseen jääneiltä kymmenpiikeiltä on petokalojen puuttuessa surkastunut vatsapiikki vuosituhansien kuluessa. Kalojen koko puolestaan on kasvanut. Lammen ennätyskala on 11 senttimetriä pitkä, kun normaalikoko lajilla on vain 4-6 cm. Suurin muualta raportoitu yksilö on ollut 8,5 cm (Pohjois-Amerikassa).

Gigantismiksi kutsuttu ilmiö on seurausta luonnonvalinnasta: valitessaan pariutumiskumppania kymmenpiikit suosivat suuria yksilöitä tehokkaampina lisääntyjinä. Suuremmat yksilöt ovat myös petokalojen mieleen, mikä normaalisti rajoittaa koon kehittymistä luonnossa.

PAKSUSAMMALKUUSIKKO JA SEN LUPOT

Paksusammalkuusikko (HMT)

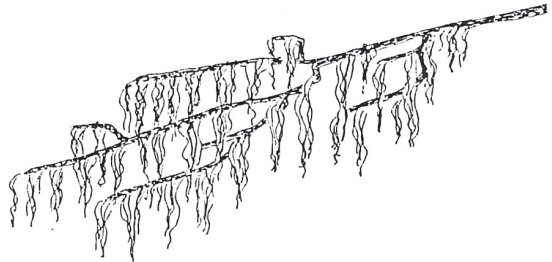
- kenttäkerros
- pohjakerros
- karikekerros
- raakahumus eli kuntta
- humus
- huuhtoutumiskerros
- rikastumiskerros
- pohjamaa

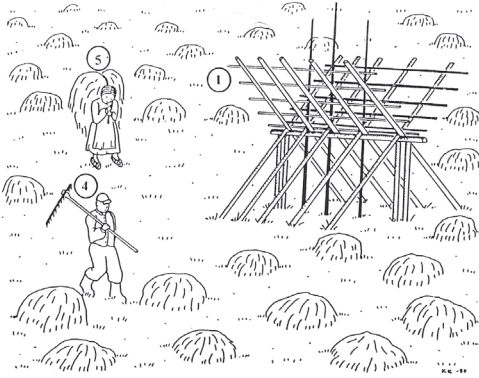
Paksusammalkuusikko on yleinen metsätyyppi pohjoisen moreenipohjaisessa, kosteassa ja viileässä vaaramaisemassa. Paksusammalkuusikolle on ominaista metsäsammalten, erityisesti kerrossammalten, muodostama tiivis patja paksun raakahumuskerroksen eli kuntan päällä. Paksusammalkuusikon vanhetessa puusto yksipuolistuu: kuusi valtaa yhä enemmän alaa haavalta, männyltä ja koi-

vulta. Paksusammalkuusikot ovat hyvin heikkotuottoisia: metsä uusiutuu hitaasti, vain puiden kaaduttua syntyneiden aukkojen täytyessä.

Lupot (Alectoria)

Lupot muistuttavat ulkonäöltään hyvin paljon naavoja (Usnea). Lupoilta puuttuu kuitenkin naavojen sitkeä keskusjänne sekä selvät paksummat päärihmat. Lupot siis näyttävät ”partamaisemmilta” ja ovat hauraampia kuin naavat. Koillismaankuusikoissa puista roikkuvat jäkälät ovat tyypillisesti loppoa, naavan esiintymisen painopiste on etelämpänä, joskin ilmansaasteet ovat hävittäneet sekä naavat että lupot suurilta alueilta. Lupot ovat mieluista talviravintoa poroille, ja aiemmin kaadettiin kevättalvella poroille hätäravinnoksi luppokuusia.

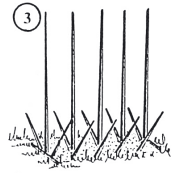
nät ajettiin talvella poroilla tai hevosilla kotiin.

Maailman Luonnon Säätiön talkooleiriläiset rakensivat lahonneen jalkasuovan tilalle uuden kesällä 1979 paikallisen asiantuntijan opastuksella

Tämä kaukonautintaniitti oli kallunkijärveläisten heinämaana 1880-luvulta toiseen maailmansotaan asti. Heikkotuottoisille suoniitille ei kannattanut rakentaa latoja, vaan heinä varastoituiin suoviin. (1) Jalkasuovien ohella käytettiin (2) napa- ja (3) pielsuovia Heinätöissä miehet niittivät ja naiset haravoivat. Kuivat heinät kannettiin ”lap-poina” suovaan joko (4) kantoharavalla tai (5) takka-

napasuova

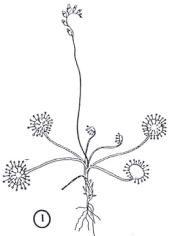

pielsuova

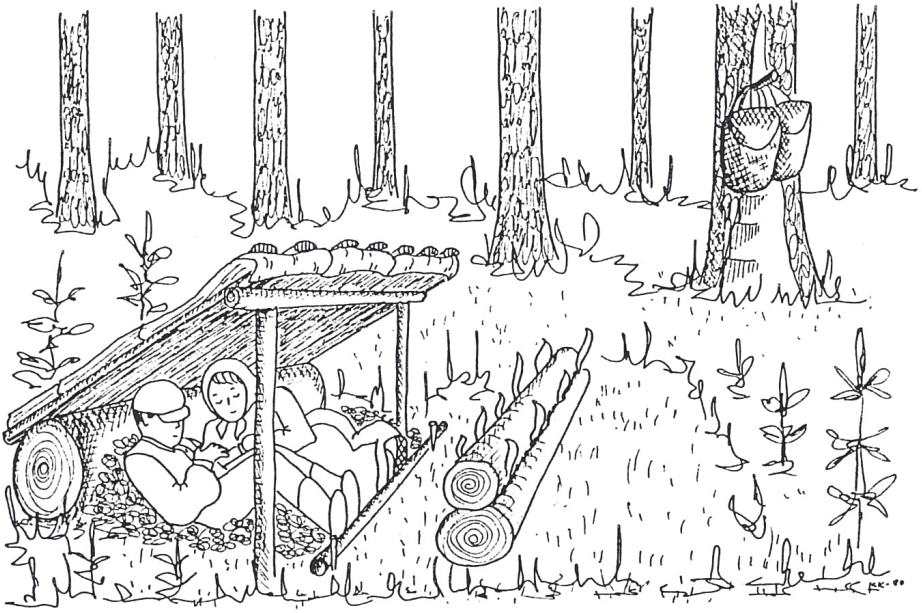
Lihansyöjäkasvit

Kuusamon soilla tavataan 5 lajia lihansyöjäkasveja: (1) pyöreälehti- (*Drosera rotundifolia*) ja pitkälehtikihokki (*Drosera anglica*) sekä (2) sini- (*Pinguicula vulgaris*), valko- (*Pinguicula alpina*) ja karvayökönlehti (*Pinguicula villosa*). Kasvit saavat tärkeitä proteiineja ja typpiyhdisteitä saalistamastaan hyönteisistä. Saalis jää kiinni tahmeaan limaan, jota yökönlehdillä on lehden pinnalla ja kihokeilla lehdissä kasvavien pitkien karvojen päissä. Lihansyöjäkasvit eivät ole kovin tehokkaita saalistajia. Hyönteinen joutuu satimeen sattumalta, niitä ei erityisesti houkutella kohtalokkaille lehdille. Saalista tulee harvakseltaan ja yhtä hyönteistä sulatellaan parikin viikkoa.

Yökönlehtiä käytettiin ennen vanhaan maidon kiinteyttämiseen venykkäpiimäksi, piimän kaltaiseksi säilyväksi juomaksi. Venykkäpiimää voitiin valmistaa pitkin talvea lisäämällä tuoreeseen maitoon tilkka valmista piimää, samaan tapaan kuin nykyäänkin jotkut viiliä valmistavat. Yökönlehti onkin kansan keskuudessa saanut lisänimen piimäruoho. Pyöreälehtikihokista saadaan yskänlääkkeen raaka-ainetta. Kihokkia käytetään nykyäänkin tuotettaessa tehdasvalmisteista yskänrohtoa.

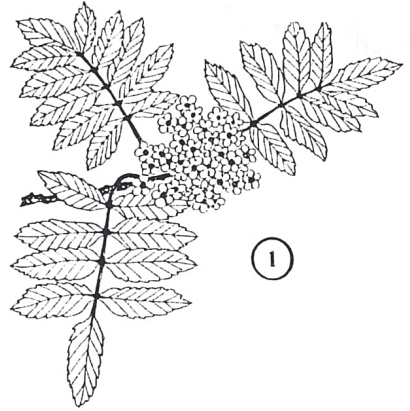
Heinäntekoaikana yövyttiin kaukoniityllä joko laavussa, niittysaunassa tai lähitaloissa. Kuusamolaisittain laavua sanotaan kodaksi, jota ei pidä sekoittaa tunturisaamelaisten keilamaiseen kotaan.

Laavun peräpuussa on vuosilukuja, jotka osoittavat laavun olleen käytössä ainakin 1920-luvulta lähtien. Entistetyn laavun kattotuohetkin ovat alkuperäisiä.

Laavun edessä paloivat rakotulet tai isohkoista puista tehty rompsinuo-tio. Isoon mäntyyn on isketty puunaula, johon eväskontit voitiin ripustaa metsän pieneläimiltä suojaan.

Rytipuron notkossa kukoistaa rehevä korpikasvillisuus. Puronvarsilla kasvilajistoa leimaa virtaavasta vedestä ja pinnanmuotojen luomasta varjoisuudesta johtuva erityinen viileä ja kostea pienilmasto.

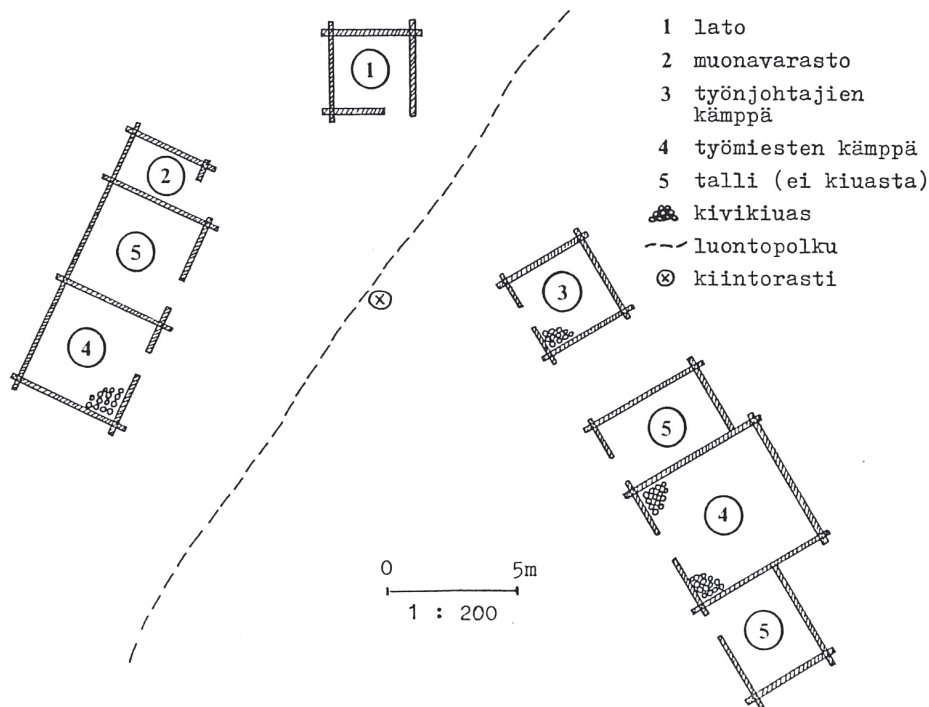
Tuomi (*Prunus padus*) ja (1) pihlaja (*Sorbus aucuparia*) muodostavat tuuheen penssikerroksen runsaan heinä- ja ruoholajiston ylle. Keltakukkaiset (2) kullerot (*Trollius europaeus*) kukkivat alkukesällä ja vievät huomion keltängelmiltä (*Thalictrum flavum*). Loppukesällä vuorossa ovat (3) mesiangervo (*Filipendula ulmaria*), (4) huopaohdake (*Cirsium heterophyllum*) ja kultapiisku (*Solidago virgaurea*). Lehtomaisissa korvissa kasvaa yleisenä myös (5) lillukka (*Rubus saxatilis*), siniheinä (*Molinia caerulea*) ja (6) nuokkuhelmikkä (*Melica nutans*).

Rytilammen vesi laskee Rytipuroa pitkin Oulankajokeen. Sana köngäs juontuu saamen kielen sanasta *keävngis*, joka tarkoittaa isoa vesiputousta. Putouksesta johtuen kalat eivät pääse Oulankajoesta Rytilampeen ja lampi pysyy eristyksissä - kuten se on jo 9000 vuotta pysynyt.

Savottakämppejä rakennettiin Oulangan alueelle 1910-luvulla, jolloin mm. ruotsalainen välittäjäyhtiö Berggren Ab hakkasi. Puutavaraa uitettiin Venäjälle Vienan Koudassa sijaitseville sahoille.

Oulangan kansallispuiston alueella oli useita tukkikämppejä. Nyt jo pahoin lahonneet kämpät toimivat aikoinaan kauempaa tulleitten metsätyömiesten asuinpaikkoina. Pihapiiriin kuului useita rakennuksia, joista kertovat jäljellä olevat hirsikerrokset. Ihmisausumusten lämmityslaitteena käytettiin alkeellista sisäänlämpiävää kivikiuasta tai uloslämpivää piisiä. Yöt nukuttiin makuulavereilla eli ritseillä. Lato on rakennettu savotoiden jälkeen.

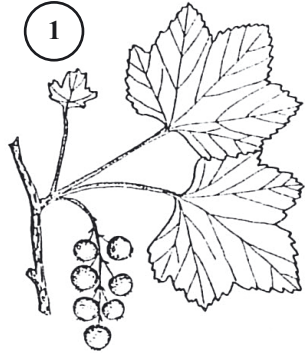

Runsuniitty raivattiin rehevään lehtopainanteeseen noin vuonna 1890. Se toimi kallunkijärveläisten heinämaana sotavuosiin asti. Niitty on raivattu uudelleen käyttöön ja latokin on kunnostettu.

Niityn nimessä esiintyvä sana runsu on vanhaa niittykulttuuriin liittyvää sanastoa ja merkitsee 'roskia', 'jätteitä', 'heinien varisteita'.

Ladon kupeessa kasvaa tyypillinen 'kynttiläkuusi', kuusen itäistä alalajia (*Picea abies obovata*) edustava yksilö. Kynttiläkuusi on Pohjois-Suomessa tavallisin kuusen muoto. Eteläsuomalainen kuusi levenee voimakkaammin ylhäältä alas ja sen kävyissä on terävämmät suomut. Seinustalla kasvaa myös villiä (1) punaherukkaa (*Ribes spicatum*). Raivattujen niittyjen yhteyteen usein levisi myös (2) ahomansikka (*Fragaria vesca*), joka ei muutoin ole yleinen näin pohjoisessa.

villin punavii-
nimarjan levin-
neisyys

ahomansikan
levinneisyys

Etualalla väreilee Talvilampi. Männikköinen kangas erottaa sen Oulankajoesta, jonka vastarannalla kohoaa komea Kiutavaara.

Kovasta kvartsiitista muodostunut vaara on muinaisen poimuvuoriston jäännöksiä ja sen korkeus alavasta jokilaaksosta on noin 220 metriä. Kiutavaara -nimen alkuosa pohjautuu lappalaisperäiseen sanaan "giuuhta", joka tarkoittaa syvää rotkomaista jokilaaksoa.

Mahtavassa uomassa virtaava joki seurailee kallioperän murroslinjaa, jota mannerjäätikö on kovalla voimalla laajentanut. Laakso on jään sulaessa täytynyt paksuista hiekka- ja sorakerroksista, joita joki yhä vieläkin kuluttaa ja kuljettaa.

PAN PARKS

- *Rytisuon luontopolku on Oulangan kansallispuiston PAN Parks-polku. PAN Parks on tukenut polun kunnostamista ja rakentamista.*
- *PAN (Protected Area Network) Parks on eurooppalainen suojelualueiden verkosto.*
- *PAN Parksista löytyy lisätietoja verkkosivustolta www.panparks.org.*

Kuusamon ja Sallan ylänkö-alueella sijaitseva Oulangan kansallispuisto on perustettu vuonna 1956 ja laajennettu vuosina 1982 ja 1989. Kansallispuiston läpi kulkee suosittu retkeilyreitti Karhunkierros.

Merkkinä arvokkaasta luonnosta ja laadukkaista retkeilypalveluista Oulanka sai vuonna 2002 PAN Parks -laatumerkin.

METSÄHALLITUS

Metsähallitus

Pohjanmaan-Kainuun luontopalvelut, Kuusamo

Teksti: Kaija Kärkkäinen, Sanna-Kaisa Simula ja Markus Keskitalo

Piirrookset: Kaija Kärkkäinen

Kartat, taitto ja ulkoasu: Minna Koramo

1. painos, 08/2005, 500 kpl,

Koillismaan Kirjapaino, Kuusamo